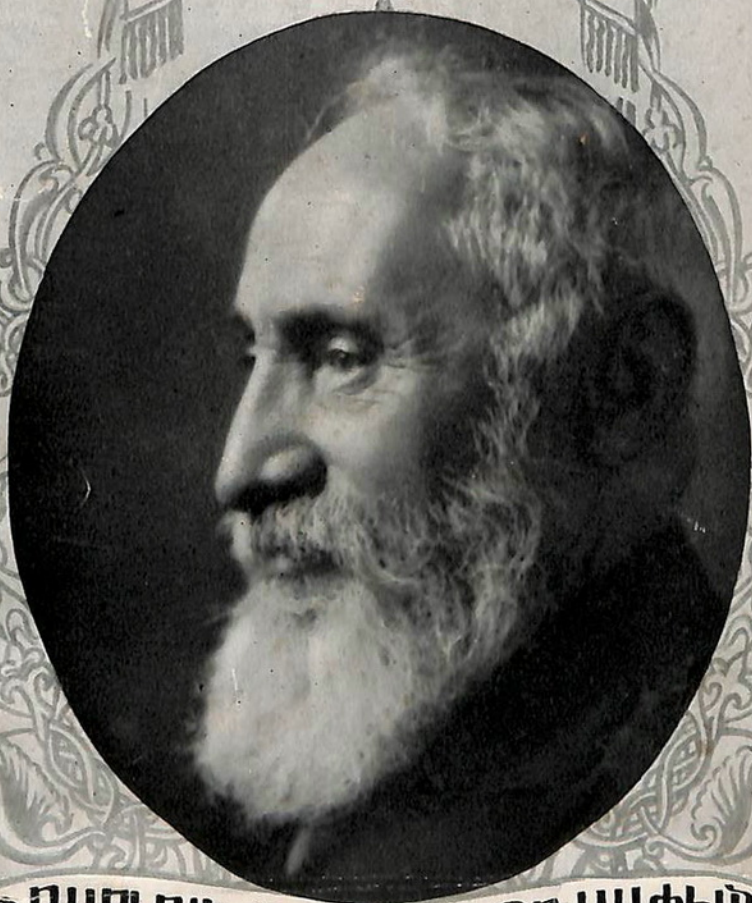

Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԱՐՔԵՊԱ. ՅՈՎԱԷՓԵԱՆ
ԸՆՏՐԵԱԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵՃԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԿԻՈՅ

ungr. in. Antone
D. p. p. p.

June 1861

Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ս. ԱՐԲԵՊՍ. ՅՈՎԱՔԻԹԵԱՆ

1936
7.1

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Օ Ս Ք

Գրեռնակս՝ հրատարակուած Յոբելիական կեդր. Յանձնա-
ժողովին կողմէ, ամբողջական կենսագրութիւնը չէ մեր սիրեցեալ
Առաջնորդ Սրբազան Հօր եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ընտրեալ Վե-
հաշնորհ Կաթողիկոսին, այլ կենսագրական ամփոփ ուրուագիծ
մը: Առաջնորդ Սրբազան Հօր մահն բազմաթիւ եւ բարձրաստի-
ճան եկեղեցական մը կենսագրելու համար ստուար հատոր մը
իսկ անբաւական պիտի ըլլար:

Այս հրատարակութեան նպատակն է՝ Նորին Բարձր Սրբազ-
նութեան Ծննդեան՝ Աղամանդեայ, Քահանայական եւ Գրական
Գործունէութեան՝ Ոսկեայ եւ Եպիսկոպոսացման՝ Արծաթեայ
Էրբեակ Յոբելեաններուն տօնակատարութեան առթիւ քեմիս հա-
յութեան ծանօթացնել զինքը, որ գիտակցաբար եւ յարգանքով
գնահատուի այս բարեբաստիկ տօնակատարութեանց հոգեւոր-
բարոյական իմաստը:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ նորընտիր Հայրապետին որդիական
յարգանքով կը մաղթենք քաջառողջ ու բազմաբեղուն տարիներ
Հայրապետական Աթոռին վրայ, ի պայծառութիւն Հայաստան-
եայց Ս. Եկեղեցւոյ:

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ
ՅԱՆԶՆԱԺՈՂՈՎ

Սեպտեմբեր 15, 1943

Նիւ Եորք, Ն. Ե.

ԲԱՐՁՐԱՇՆՈՐԷ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ս. ԱՐԲԵՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՐԵՐ)

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆԱԽԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՐԵՆԵԱՐ Սրբազան Հայրը՝ աւագանի անունով ալ Գարեգին, ծնած է 1867-ի Դեկտեմբերին, Ջիւանչիւր դաւառի Մաղաւուզ (Չարտախլու) գիւղին մէջ։ Ծնողքին՝ Վարպետ Կարապետի եւ Խոսրովի (Խոսրովիդուխտ) բուն հայրենիքը եղած է Մարաղա գիւղը, որ Պարսկաստանի Ուրմիա եւ Սալմաստ դաւառներէն եկած դաղթականներով հաստատուած էր 1828 Ռուս-Պարսկական պատերազմին առէն։ Այդ պատճառաւ Մարաղայի լեզուն եւ սովորութիւնները բուն Ղարաբաղէն տարբեր էին։ Մակահունը կուգայ հօրենական Պապ՝ Յովսէփէն, իսկ մօրենականը Հախվէրդեանց էր։ Գեղարուեստական ըմբռնումն ու զգացումները ժառանգութիւն են հօր կողմէ։

Ազգակամները. — Մօր կողմէ մեծ մայրն էր Մաղաւուզ գիւղի նշանաւոր ընտանիքի նահապետ Տօնի Պապի դուստրը, որ Հախվէրդեանց հարսնացած էր։ Տօնի Պապը երկրորդ ամուսնութեամբ միայն որդի մ'ունեցած էր՝ Պետրոս «Տախին», կրտսեր մօրեղբայրը տատիկին։ Տօնի Պապը ծերութեանը ընտանիքը թողելով քաջուցաւ Զրարերդի Երեց Մանկանց վանքը, ուր ԺԸ. դարուն նստան Աղուանից Կաթողիկոսներ։ Ան իրրեւ երկարակեաց մարդ՝ վերջին Մելիքներու կենսադրութեան աղբիւր էր եւ Րաֆֆին իր Խաւաւայի Մելիքներուն համար շատ օգտուած էր անկէ։ Յորեւհարը՝ Տօնի Պապի թոռնորդին՝ լաւ կը յիշէ անոր դէմքն ու կենցաղը։ Իսկ մօրը հօրեղբայրն էր Անտոն Վարդապետ՝ Հախվէրդեանց տունէն, որ Վարդապետեանց կը ստորագրէր։ Սա կարեւոր դեր կատարած է պատանի Գարեգինի կեանքին մէջ, սկսեալ 4—5 տարեկան հասակէն։ Երբ կնոջ մահէն ետքը արեղայ ձեռնադրուելու համար Գանձասարի վանքը կը քաջուէր, փոքրիկին նուէր կը բերէ այրենարան մը, որմէ յետոյ Գարեգին հայրէն առաջին բառերը կը հեղէ բարեկամ խանութպանի մը մօտ։

Նախակրթութիւնը. — Այբբենարանի նուէրի ստացումէն քանի մը ամիս ետքը՝ հայրը կը լսէ թէ Մաղաւուղի մէջ դպրոց բացուած է, եւ հոն կը փոխադրէ որդին։ Յորեկարը յաճախ կը պատմէ հոգեբանական նշանակալից դէպք մը, որ այս տարին պատահած է։ Երբ ծնողական կարօտով լի՝ դպրոցէն դուրս դալով՝ ««քեռիներ»ու տունը կ'երթար հաց ուտելու, ներսէն ձայն մը կ'ըսէ անոր. «Հայրդ կուգայ, գիւղէն դուրս՝ կալերու ծայրը կը հանդիպիս անոր։» Երախան վաղելով կ'երթայ եւ նոյն տեղը կը տեսնէ հայրը։ Յետոյ, 17 տարեկանին՝ երբ ձեմարանի Ե. Դասարանի ուսանող էր, նախդպացած էր նաև հօրը մահը։ Մաղաւուղի հաղիւ քանի մը ամիս տեւող ուսումէն ետքը՝ պատանին աշնան Մարաղա՝ ծնողքներուն կը վերադառնայ եւ աշակերտ կ'ըլլայ խանութին մէջ Ասլան Ապօր, որ մեծ վաշխառու մըն էր, գիւղին եկեղեցիին ցմահ «Գանձապետ»ը, «Երէցփոխ»ը եւ այլն։

Գիւղական վերջին եւ ամենամեծ վարժապետը կ'ըլլայ Տէր Զաքարիան, որ ուսած էր Ներսէս Վարդապետէն, Գանձասարի վանքին մէջ։ Գրաբար կը հասկնար, Եղիշէ, Խորենացի, Վարդան Պատմիչ կարդացած էր։ Պատանին անոր քով ժամագիրք կարդալ, փոխ դոց ընել եւ ըսել կը սորվի։ Մայրը՝ առաջին փոխասացութեան՝ վառեակ մը նուէր կը զրկէ Վարժապետ-Քահանային, Ս. Սարգսի պահքին վեց օր ծոմ կը պահէ, որ Աստուած դաւկին չնորհք տայ։ Տէր Զաքարիա աշակերտներէն փոքր դրամ մը կը ստանար իրրեւ ամսաթոշակ։ Երբ Գարեգինի հայրը աղքատութեան պատճառաւ թոշակը չկրնար վճարել՝ տղան ալ չկրնար դպրոց յաճախել։ Բայց Տէր Զաքարիա կը տեղեկանայ պարագան՝ կ'ընդունի դայն ձրիաբար, եւ հայրը կը խոստանայ փոխարէնը քանի մը օր մշակութիւն ընել Տէր Հօր այգիին մէջ։ Այս դպրոցը շատ ալ կանոնաւոր չէր։ Դասարանական զրութիւն չկար։ Ժամագիրք, Սաղմոս, Աւետարան, մինչեւ Նարեկ կը կարդային, բայց քիչերը կը հասկնային։ Այդ 1877-ի Ռուս-Թրքական պատերազմի շրջանն էր. մեծ յաղթութեան մը առթիւ դաւառակեզրոն թարթառ աւանդէն շատ մը պաշտօնեաներ եւ գիւղացիք Հալափէրցիկանց թիկնինքրուն տակ հաւաքուած՝ գիւղին հիւրասիրութիւնը կը վայելէին, կ'երգէին, կը պարէին եւ երախաներն ալ անոնց ուտել-խմելն ու պարելը կը դիտէին հեռուէն։

Անտոն Վարդապետ այդ թուականին Վանահայր էր Ամարա-

սի, Լուսաւորչի թոռան Գրիգորիսի նահատակութեան վայր եւ անոր անուան նուիրուած վանքին: Ան այդ աշնան Հայրենի դիւղը ազգականներու այցելութեան եկած եւ հետը հիւր բերած էր Վարանդայի Գտիչ Անապատի Առաքել Վարդապետը: Ասոնք կը հաւաքուին Տէր Զաքարիայի տունը, եւ ուշիմ աչակերտ Գարեգինի մասին կը խօսակցին եւ կ'որոշուի որ անոր մօրը Հօրեղոսայրը՝ Անտոն Վարդապետ զայն Ամարաս տանի՝ ուսումը «կատարելագործելու» համար: Յետոյ կը համրորդեն, դիշեր մը կ'իջեւանին Վարանդայի Աշան գիւղը, հոն ստամոքսի անհանգստութիւն կ'ունենայ եւ հետեւեալ օր իրիկուն կը հասնին վանքը, ուր Մահտուի Յակոբ Իշխանեան ծերունի ուսուցիչ էր՝ իրեւ ոչ-ձեռնադրեալ միարան, եւ որ Գարեգինի տարի մը կը սորվեցնէ հայերէն, ռուսերէն, թուարանութիւն: Իսկ հետեւեալ տարին՝ 1878-ին Մօրեղոսայր Անտոն Վարդապետ զայն կը զրկէ Շուշիի Հայոց Թեմական Հոգեւոր Դպրոցը, ուր կ'ընդունուի նախապատրաստական Բ. Դասարանը: Հոս Գարեգին հայերէն կ'ուսանի Գարրիէլ Ղուլիքէլեանէ եւ ռուսերէն՝ Իվան (Յովհաննէս) Իշխանեանէ: Իրեն բնակարան նշանակուած էր Տօնունց Ալեքսանի տունը, որ Անտոն Վարդապետի հետ Հոգեւոր եղբայրութիւն ունէր, որովհետեւ Ալեքսանի Մայրը Անտոն անունով որդի մը կորսնցուցած եւ տեղը որդեգրած էր Անտոն Վարդապետը՝ Ամարաս ուխտադնացութեան առթիւ: Հոն Գարեգինի հետ կ'ուսանէր նաեւ Ալեքսանի եղբորորդին Բագարատ: Գարեգին տարի մը կ'ուսանի Շուշիի մէջ եւ կարգը կը փոխէ յաջողութեամբ: Բայց զպրօցը չարունակել կարելի չըլլար, որովհետեւ հայրը՝ որ հագիւ ջուալ մը ալիւր կրնար հասցնել եւ զպրօցի դասագիրքի եւ հազուադէպ ծախքն ալ Անտոն Վարդապետ կը հօդար, երկուքն ալ անկարող կ'ըլլան, եւ Վարդապետին կարգադրութեամբ Գարեգին կը փոխադրուի Զրարերդի Կուսակալատ գիւղը, ուր Փինաչեան Յովսէփ Վարդապետ՝ Իջմիածինէն հեռանալով՝ գիւղական զպրօց մը բացած էր. ինքը՝ թուարանութիւն եւ օգնական ընտանիքէ Բեզլատեան ալ ռուսերէն կ'աւանդէին: Գարեգին հոս ալ կը բնակէր տանը մէջ Նաւասարդեաններու, որոնց հետ Տօնի Պատենց կողմէ խնամիական հեռաւոր կապ ունէր: Այս ընտանիքն ալ երկու աչակերտ տուած էր Յովսէփ Վարդապետին: Հոս ալ աչակերտութիւնը երկար չտեւեր. դժբախտաբար, որովհետեւ

Վարդապետը դպրոցը կը փակէ եւ կը քաշուի Խնն Մասանց կոչումած ուխտատեղին, մեղքներու հին դղեակի մը մէջ, ուր դպրոց շարունակելու փորձն ալ կը ձախողի: Օր մըն ալ, յանկարծ դարպասէն ներս կը մտնէ Գարեգինի հայրը՝ առջեւը էշ մը ձգած: Պէտք էր զիւղ վերադառնալ, ուստի, կը բռնցնեն Գարեգինի դոյքերը, կը համբուրեն ուսուցչի ձեռքը եւ համրայ կ'իյնան: Հայրը ճամբան կ'աւետէ թէ նոր քոյր մըն ալ ունի՝ անունը Անուշ: Անուան նման անուշիկ այս քոյրը դժբախտ կ'ըլլայ մինչեւ իր մահուան օրը: Ո՛րքան կը սիրէր զայն Գարեգին:

Ուսանող Գարեգին դարձեալ տարի մը ընդհատել կը ստիպուի իր ուսումը: Տունը մնալով՝ Մինասաթուն եւ Նախշուն անունով երկու քոյրերուն հետ կ'օգնէ հօրը, որ զինքը՝ իբրեւ մանջ դաւակ՝ աւելի կը սիրէր, գիւղական հասկացողութեան համաձայն, եւ հաղուադէպ յանդիմանութիւնն իսկ ժպտալին քաղցրութեամբ կ'ընէր: Ձմեռը՝ իրենց գիւղացի Պակինց Կարապետը խանութ մը բացած էր, ուր Գարեգին ամիսը 3 բուրի թոշակով ծառայութեան կը մտնէ: Կարապետ կը պահէր նաեւ կարաւանաւարայ, ուր կ'օգնէր նաեւ Գարեգին եւ կը ստանար փոքր նուէրներ: Այդ ձմեռը Յովսէփ Վարդապետ կը վերադառնայ Ջրաբերդի երկը Մանկանց վանքը, ուր կուգայ նաեւ Անտոն Վարդապետ: Հոն Գարեգին երկրորդ անգամ կ'աշակերտի Յովսէփ Վարդապետի, իրեն ընկեր ունենալով ուրիշ հինգ ուսանողներ: Յովսէփ Վարդապետ հոգ ալ չկրնար շարունակել դպրոցը: Գարեգին եւ ընկերները դարձեալ առանց ուսուցիչի կը մնան, իսկ Անտոն Վարդապետ կը վերադառնայ Ամարաս, բայց չմոռնար իր եղբոր թոռնիկը:

Գարեգին 1880-81-ին նորէն Շուշի է, ուր կը մտնէ Թեմական դպրոցի Ա. Դասարանը: Դպրոցին տեսուչն էր նշանաւոր մանկավարժ Սեդրակ Մանդինեանը, իսկ Ղազարոս Աղայեան՝ թուաբանութեան ուսուցիչ: Այս տարին ուսանող Գարեգինի կեանքը դժուարութիւններով կ'անցնի: Ընկեր ունէր ուրիշ քանի մը ուսանողներ ալ, ոմանք պետական վարժարանի աշակերտներ, որոնք բոլորն ալ ապագային եղան ուսուցիչներ: Մայիսի սկիզբը Մաղաւուղ եւ Մեծչէն դրացի գիւղերէն զեղջուկներ սայլերով ալիւր կը բերէին քաղաք՝ ծախելու համար: Գարեգին եւ ընկերը՝ Հայրապետ՝ անոնց ժամանումը իմանալով կը գիմեն

տեսուէ Մանդինեանին եւ՝ իրենց անձուկ վիճակը նկարագրելով՝
կը խնդրեն որ զիրենք արձակէ որ իրենց դրացի դեղջուկներուն
հետ դիւզ վերադառնան: Տեսուէը կը ջանայ համոզել զանոնք որ
մնան եւ օգնութիւն ալ կը խոստանայ, սակայն, անոնք այդպիսի
պատահութիւն նորէն դտնելու դժուարութիւնը յայտնելով կը
պնդեն: Ուստի, տեսուէը կ'արձակէ զանոնք՝ առանց սպասելու
տարեւելքի քննութիւններուն:

ՃԵՄԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՏՈՆ Վարդապետ՝ թեմական տեսուէ Տէր Գրիգորեանի,
սպաղայ Էջմիածնի Միաբան Վահան Վարդապետի, միջոցաւ
հոգացած էր Գարեգինը ձեմարան ուղարկելու խնդիրը: Բայց
երբ Օղոստոսին նորէն Շուշի կուգայ՝ ընկերոջը՝ Պետրոսին՝
հետ, հոնկէ Էջմիածին ուղեւորելու համար, աղետապի ծանր հի-
ւանդութեամբ կը վարակի դժբախտաբար: Առողջանալէ ետքը
կը ստիպուի զիւզ վերադառնալ եւ՝ դեռ 12 տարեկան՝ ուսուցի-
չի պաշտօն կը ստեղծէ իրեն համար, կը հաւաքէ 10—15 երա-
խաներ, որոնց գրեթէ-կարդալ կը սորվեցնէ, իւրաքանչիւրէն ստա-
նալով ամսական 50 կոպէկ: Այս պաշտօնը երկար չտեսեր: 1882-
ին Թարթառ աւանին մէջ դաւաճապետի դիւանապետին տան մէջ
ծառայութեան կը մտնէ: Ամիսը լրանալուն՝ ան իր գործը պի-
տի թողուր, որովհետեւ, Էջմիածնէն՝ ուր Անտոն Վարդապետը
Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի կողմէ պաշտօնի էր կոչուած՝ իրրեւ վա-
նական աղարակի կառավարիչ, հայրը նամակ ստացած էր որ
Գարեգինը Էջմիածին զրկէ՝ ձեմարան մտնելու համար:

Յունիսէն մինչեւ Յուլիսի կէսերը՝ հայրը պատրաստութիւն
կը տեսնէր զինքը ձեմարան զրկելու: Պէտք էր ճերմակեղէններ
եւ ճանապարհածախս պատրաստել: Մայրը տեսնելով ամուս-
նոյն աչք մասին մտահոգութիւնը՝ իր ճակտի զարդ չորս ոսկի-
ներէն երկուքը կը կտրէ, կուտայ անոր, որ պէտք եղածները հո-
գայ: Գարեգին այս առթիւ գրած է իր Յուշատետրին մէջ.
«Խեղճ մայր, ո՛րպիսի գոհողութիւն էր մի կնոջ համար գրկուել
իւր մականտի փոքրիկ զարդերից անգամ, որդու ուսմանն օգնելու
նպատակաւ:»

Օգոստոս 2, 1882-ին Գարեգին կը հասնի Երեւան, ութ օր փութով ճամբորդելէ ետքը: Յաջորդ օրը արդէն հասած էր իջմիածին եւ իջեւանած Անտոն Վարդապետի մօտ:

Օր մը ձեմարանի տեսուչ Նահապետեան (յետոյ Եպիսկոպոս) օտարական մը տեսնելով աշակերտներու շարքին մէջ, կը հարցնէ. «Խոնչի եկել ես:» «Եկել եմ ուսանելու» կը պատասխանէ Գարեգին: «Ապա թէ ոչ չընդունենք», կը յարէ տեսուչը: «Խոնչի՞ պիտի չ'ընդունէք», կ'ըսէ ուսումնատենչ պարմանին, «չէ՞ որ փափաքում եմ ուսանելու»: Այս պատասխանը դիւր կուգայ տեսուչին եւ յաջորդ Սեպտեմբերին Գարեգին կը մտնէ ձեմարանի Ա. Դասարանը եւ յաջող դուրս գալով՝ կ'անցնի Երկրորդը, ուրկէ սկսեալ իրեն դասակից եղած է Ամերիկայի նախկին Առաջնորդ Տիրայր Արքեպիսկոպոս Տ. Յովհաննիսեան: Հայերէնի եւ թուարանութեան մէջ անպատրաստ ըլլալով՝ մասնաւոր դասեր կ'առնէ Եփրեմ Վարդապետէ եւ Գ. Դասարանէն սկսեալ մինչեւ ձեմարանը աւարտելը՝ միշտ իր կարգին առաջիններէն մէկը կը հանդիսանայ: Գ. Դասարանէն ետքը՝ անդամ մը միայն իր արձակուրդը կ'անցնէ իր ծնողաց մօտ: Երբ ինքը Ե. Դասարանն էր՝ հայրը կը մեռնի: Մայրը եւ երկու կրտսեր քոյրերը ապրեցնելու տենչով՝ կ'ուզէ ուսումը թողուլ եւ դործի ապարէզ իջնել, բայց ձեմարանի Տեսուչը խորովեան՝ կը համոզէ զինքը եւ չթողուր որ երթայ: 1886-ին կ'աւարտէ 2. Դասարանը եւ կը մտնէ Լսարան: Նոյն ամառը Մանուկ Աբեղեանի զլխաւորութեամբ եւ Կարապետ Տէր Մկրտիչեանի, Սէթ Յարութիւնեանի եւ ուրիշներու ընկերակցութեամբ, հազիւ 18 տարեկան, արձակուրդի օրերուն կ'երթայ Արագածի վրայով Անիի հնութիւնները տեսնելու: Այս 14 օրուան պտոյտն ու այցելութիւնը շատ խոր տպաւորութիւն կը թողուն ապագայ հնագէտ-բանասէրին վրայ եւ կը տողորեն զինքը հայրենասիրական զգացումներով, զորս չէ դադարած արտայայտել, ինչպէս վերագրածին իր բոլոր ընկերներուն, նոյնպէս ալ՝ կեանքի ամբողջ տեւողութեանը՝ իր քարոզներուն, դասախօսութեանց եւ գրական բոլոր արտադրութեանց մէջ:

ՍԱՐԿԱԻԱԳՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ղեռ Երբորդ Լսարանն էր եւ կ'ուսանէր՝ երբ Տեսուչ Նահապետեանի, Կարապետ Տէր Մկրտիչեանի, Մայր Աթոռի այգիում Տեղակալ Գէորգ Զէօրէքճեանի հետ, 1888 Յունիսին, Մեծն Ներսէսի տօնին օրը, սարկաւադ կը ձեռնադրուի Մակար Կաթողիկոսի հրամանով եւ կ'ըլլայ միաբան էջմիածնի։ Նոյն տարին՝ ղեռ ուսումը չաւարտած՝ կը սկսի իր զբաղան աշխատանքները՝ ձեմարանի մոկացի ծառաներէն եւ Ապարանի դիւղերէն բանահիւսութիւններ հաւաքելով, եւ առաջին յօդուածը տպագրելով էջմիածնի Արարատին մէջ, «Լուսաւորիչ եւ Հաստատմեայց Եկեղեցին» վերնադրով։

Էջմիածնի Հոգեւոր ձեմարանի պատմութեան մէջ 1888 թիւը ուշադրութեան արժանի տարի մըն էր։ Օրմանեան Սրբազան 1885-6 ուսումնական տարեշրջանին համար դասախօս հրաւիրուած էր Տ. Մակար Կաթողիկոսի կողմէ։ Սակայն, ան ստիպուեցաւ ձեմարանէն հեռանալ կառավարութեան պահանջով։ Բայց անոր կարճատեւ ներկայութիւնն ալ օգտակար հանդիսացաւ։ Մինչեւ արդ տեսները ձեմարանը Հայ Եկեղեցւոյ սպասաւորներ տալու կողմէն անպտուղ մնացած էր։ Աշխարհի տարբեր կողմերէն սաներ կուգային, մեծ մասամբ աղքատ դասակարգի պատկանող, ճրի եւ Մայր Աթոռի հաշւոյն ուսում կը ստանային, հոգւով ու մարմնով կը զարդանային եւ կը ցրուէին այլեւայլ կողմեր՝ մեծ մասամբ ուսուցչութեան ասպարէզ մտնելով։ Թէեւ ուսումնաւարտներու համար հոգեւոր կոչում ընդունիլ պարտաւորիչ չէր, սակայն ձեմարանը նախկին Ժառանգաւորաց Դպրոցի տեղը բռնած ըլլալով՝ սպասելի էր որ Միաբանութեան շարունակութիւնը կողմող սերունդը հոնկէ դուրս գար։ Օրմանեանի ազդեցութեամբ վերջին Լսարանի ուսանողներուն մէջ Հայրենասիրական – եկեղեցասիրական շարժում մը սկսած ըլլալով էր որ՝ վերոյիշեալները, երկու տարի անցնելէ ետք, 1888-ին Աստուծոյ սեղանին առջեւ կը ծնրադրէին՝ ուխտելով նուիրուիլ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծառայութեան։ Այս առաջին օրինակը իր բարերար հետեւանքը կ'ունենար, որովհետեւ հետեւ-

եալ տարին երեք ընկերներ, Կոմիտաս, Լևոն Գևորգեան՝ ապագայի Նիկիի Վարդապետը, Լուսիգէն Զոհրապեան՝ ապագայի Յուսիկ Վարդապետն ու Նախկողոսը, նաեւ անոնցմէ կարգ մը բարձր Գ. Նիկադարեան, ապագայի Բենիկ Վարդապետը, նոյնպէս սարկաւադ կը ձեռնադրուին, մնալով ձեմարանի ուսանողներ: Յետոյ ասոնց վրայ կ'աւելնան Տէրայր Արքեպիսկոպոս եւ յետագային նաեւ ուրիշներ: Կարապետ Տ. Մկրտիչեան եւ Գէորգ Զէօրէքճեան 1888-ի ամառը Գերմանիա կ'ուղարկուին, առաջինը աստուածաբանութիւն, իսկ երկրորդը երաժշտութիւն ուսանելու: Առաջինին Մագիստրոսութեան եւ Տոքթորութեան աշխատութիւնը Պաւլիկեաններու մասին, ձեռագրական զիւտերը, «Արարատ»ի մէջ զրաժ յօդուածները զինքը նշանաւոր կ'ընեն եւրոպական մագով: Ավստրիոյ, բժշկական սխալ գործողութեան մը զոհ կ'երթայ: Իսկ ներկայ Տեղակալ Գէորգ Արքեպ. Զէօրէքճեան երաժշտական ուսումը կ'աւարտէ Լայպցիլի Կոնսէրվատորիային մէջ, ուսանելով նաեւ Աստուածաբանութիւն:

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՌԻՍՈՒՄ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՄԷՋ

ՄԱԿԱՐ Կաթողիկոսի 1889-ին վախճանումը պատճառ կ'ըլլայ որ Գարեգին Սարկաւադի ուսման համար Եւրոպա զրկուիլը ուշանայ: Կաթողիկոսին վախճանումէն ետքը Երեմիա Արքեպ. Գալստեան, իբրեւ Սինոդականներու, կամ ինչպէս հիմա կ'ըսենք Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամներու աւագը, Տեղակալ կ'ըլլայ: Նահապետեան կը հեռանայ ձեմարանէն եւ կը զրկուի Կարս: Երեմիա Արքեպիսկոպոս եւ Արխտակէս Սեդրակեան իշխանութեան ղլուխներն էին եւ հակառակ էին Մակար Կաթողիկոսի եւ Նահապետեանի մտայնութեան: Գարեգին Սարկաւադ իբրեւ Նահապետեանի աչակերտ՝ յատուկ շնորհ չէր վայելեր: Բայց, Խրիմեանի ընտրութեան առթիւ, 1892-ին՝ Օրմանեանի գլխաւորութեամբ՝ Տաճկահայոց կողմէ պատգամաւորներու մեծ բաղմոթիւն մը կուգայ: Գարեգին Սարկաւադ՝ նախապէս կը ներկայանայ Օրմանեան Սրբազանի եւ կը պատմէ արտասահման երթալու դժուարութիւնները, թէ եւ նիւթական միջոցները պատրաստ էին եւ Կովկասեան Հայոց Բարեգործականը ընտրած

էր զինքը իրրեւ սան՝ Աստուածարանութիւն ուսանելու համար։ Նաեւ կը յայտնէ թէ այդ կարգադրութեան համար օգտակար եղած էր իր ուսուցիչ Փիլիպպոս Վարդանեանի ներկայութիւնը՝ իրրեւ Վարդութեան անդամ, եւ իր Սամայ Ծոփբու եւ Փշրանք-նքու պատկումն ու տպուիլը Հրատ. Ընկերութեան ծախքով։ Օրմանեանի ճկուն միտքը այս մասին օգտակար կ'ըլլայ Գարեգին Սարկաւազի։ Երբ ան պաշտօնական այցելութեան կ'երթայ Տեղակալին, ասեկահայ պատգամաւորներու հետ, խօսքը տեղը բերելով կ'ըսէ. «Երեմիա Սրբազան, կը շնորհաւորեմ Զեր գեղեցիկ որոշումը Գարեգին Սարկաւազը արտասահման զրկելու համար։ Այդ պատիւ կը բերէ Զեղ եւ օգտակար կ'ըլլայ Աթոռին համար։» Տեղակալը կը ստիպուի պատասխանել. «Երիտասարդ է. յոյս ունեմ նրա առաքումը օգտակար կը լինի։» Այս տեսակցութենէն ետքը Օրմանեան Սրբազան կը կանչէ Գարեգին Սարկաւազը, կը հաղորդէ խօսակցութեան բովանդակութիւնը եւ կը պատուիրէ Տեղակալին երթալ եւ շնորհակալութիւն յայտնել։ Եւ այդ կը կատարէ Գարեգին Սարկաւազ։ Պատգամաւորներու մէջ լուրը կը տարածուի եւ շատեր կը շնորհաւորեն զինքը, առաքումը ընդունելով իրրեւ իրողութիւն։ Ընտրութեան վերջանալէն ետքը՝ Գարեգին Սարկաւազ հետամուտ կ'ըլլայ պաշտօնական թուղթ ստանալու եւ նահանգապետին դիմելու անցագիրի համար։ Աստուած այս կերպով կ'օգնէ անոր այս դործին մէջ։ Նոյն տարւոյն Օգոստոս 3-ին Գարեգին Սարկաւազ Պերլին կը հասնի ցնծութեամբ, ուր էր իր մտերիմ ընկեր Կարապետ Սարկաւազ Տէր Մկրտիչեան։

Կարապետ Սարկաւազ օգտակար կը համարէ որ Գարեգին Սարկաւազ առաջին վեցամսեաներու (սէմիսթրը) համար հաստատուի Լայպցիգ, ուր էին նաեւ Գէորգ Սարկաւազ եւ ուրիշ քանի մը հայ ուսանողներ։ Գէորգ Սարկաւազ զինքը կը տեղաւորէ քանսլիոնի մը (ճաշ եւ սենեակ վարձու տուող բնասանք) մէջ, որպէս զի հնարաւորութիւն ունենայ գերմաներէն լսել եւ լեզուն շուտ սորվիլ։ Հոն էին նաեւ՝ ուրիշ ձեմարանականներու հետ՝ Յովհաննէս Սաչումեան, ապագայ խոստացող մտաւորական մը, որ յետոյ Ամերիկա գալով կարեւոր դործ կը կատարէ՝ հայասէրներու միութիւն կազմելով։ Մեղք որ, քաղցկեղի զոհ կ'ըլլայ ծաղիկ հասակին՝ Լայպցիգի մէջ։ Հոն էր նաեւ Աստուա-

ծառուր Խաչատրեան, Սանասարեանի ապագայ հանրաժանօթ ուսուցիչը եւ Պոլսոյ Կեդրոնականի Տեսուչը, որ նշանաւոր եղաւ Հայաստանի Ուրարտական եւ Նախաուրարտական շրջանի պատմութեան ուսումնասիրութեամբ. նաեւ Մանուկ Արեղեան, Սասմայ Ծոբերու, հին Աւանդավէպերու ուսումնասիրող, կարեւոր երկերու, նոր ուղղադրութեան հեղինակ հանրաժանօթ դիտնականը, որ Գէորդ Սարկաւազի Էջմիածին վերադառնալէն ետքը՝ դադարաբակից ընկեր եւ յետոյ Ճեմարանի մէջ պաշտօնակից եղած է Գարեգին Սարկաւազի:

Ուսանողութեան շրջանին չորրորդ վեցամսեան վերջնակէ ետքը, 1894-ի ամառը, Գարեգին Սարկաւազ կը փախաբի արձակուրդը Բարիդ անցնել, Ֆրանսերէնի մէջ աւելի վարժուելու համար: Իրեն ճանապարհածախք եւ ապրուստի միջոց պիտի ունենար Կովկասեան Հայոց Բարեգործականէն ամսական 50 ռուբլի թոշակը, Անտոն Վարդապետէն ստացած 100 ռուբլի նուէրը եւ քիչ մըն ալ իր ըրած խնայողութիւնը: Սակայն, Կարապետ Սարկաւազ, որ ընթացաւարտ եղած էր եւ կը պատրաստուէր Էջմիածին մեկնիլ, պատճառ կ'ըլլայ որ այդ ծրագրերը փոխուի: Ինքը քիչ առաջ՝ խումբ մը գերման ուսանողներու հետ այցելած էր Վէսթֆալիայի Բիլէֆիլտ քաղաքին մօտ Գրիստոնէական դթութեան եւ բարեսիրական մեծ հաստատութիւնը՝ որուն տեսուչն էր նշանաւոր Պասդոր Փոն Բելլիվենդ: Ան հաստատութիւնը փոքրէն սկսած, սակայն, համաշխարհային հռչակի արժանացուցած էր, հիմնելով հոգեկան ախտերու համար հիւանդանոցներ, որբանոցներ, միսիոնարներ եւ դթութեան քոյրեր պատրաստող դպրոցներ, բանուորական դասին օգնելու համար ընկերային ուրիշ հաստատութիւններ, եւայլն. 132 չէնքերու մէջ հաստատուած այդ հաստատութեան խնամքին տակ էին 7000 հոգիէ աւելի: Կարապետ Սարկաւազ այնպիսի ողբերկութեամբ կը պատմէ այդ նշանաւոր հաստատութեան մասին, որ Գարեգին Սարկաւազ ալ կ'այցելէ եւ Երկուքուկէս ամիս կ'ուսումնասիրէ այդ սքանչելի հաստատութիւնը եւ մեծապէս կ'օգտուի, թէ՛ հոն տեսածներէն, թէ՛ կարգացած գիրքերէն: Այնպէս որ Երկուքուկէս ամսուան այդ ուսումնասիրութենէն այնչափ կ'օգտուի, որչափ պիտի չ'օգտուէր այդ նիւթերուն մասին երկուքուկէս տարի գիրքեր կարդալով: Հաստատութեան վարչութիւնը

այնքան աղնիւ կը գտնուի իրեն որ՝ իր Սարկաւազ եւ օտար եկեղեցիի պատկանող մէկը ըլլալը նկատի ունենալով՝ 300 մարքի չափ վճարելի ամսականները չընդունիր, դնահատելով հոն եւ դաժ շրջանին կատարած աշխատանքները: Այս մասին յետոյ յօդուածաշարք մը կը գրէ Արարատի մէջ, Եկեղեցիին եւ Ալփատնիքի Խնամատարութեան Գործը, վերնադրուի: Գարեգին Սարկաւազ յետոյ միշտ օրհնած է իր Թանկագին ընկերոջ յիշատակը անոր համար, որ պատճառ եղած է իր այդ այցելութեան:

Հաստատութենէն հետանալէն ետքը ճամբորդութիւն մը կը կատարէ Հոսնոսեան երկիրներու մէջ, որ հարուստ են Գերմանիոյ պատմական յիշատակներով: Կ'այցելէ Վորմս, Կէօլն, Սորապուրգ: Բոնի մէջ կը ծանօթանայ աղետական ընտանիքի մը, որուն հայրը ծառայութիւնը թողած գնեքալ մըն էր: Զօրավարը՝ տեղեկանալով իր մասին՝ Հալէ բնակող աղականնեան ուղղելով յոնձնարարական կուտայ Գարեգին Սարկաւազին՝ որ հոն պիտի փոխադրուէր հետեւեալ վեցամսեային: Այդ ալ պատահութիւն մը կը ստեղծէ որ գերմանական բարձր դասի ընտանիքներու մէջ ելեւմուտք ունենայ եւ իր զատիւարակութեան համար մեծապէս օգտուի:

Գարեգին Սարկաւազի համալսարանական ուսման շրջանին եւ յետոյ պատրաստուած հոգեւորականներ դերադանցապէս օգտակար կը հանդիսանան՝ Վանքն ու Ճեմարանը եկեղեցական-մտաւոր կեդրոն մը ընելու, քահանայութեան մակարդակը բարձրացնելու, եւ Եկեղեցւոյ դաստիարակչական գործին դարկ տալու համար: Այս միտքը աւելի կանուխ յղացուած էր, սակայն անոր դարկ տուողը կ'ըլլայ Օրմանեան Սրբազան, իսկ առաջնորդըն ու գործադրողը՝ Տեսուչ Արչակ Նահապետեան, (յետոյ Նահապետ Եպիսկոպոս), եւ ուսուցիչներ՝ Սաւաֆանոս Պալասանեան, Կ. Կոստանեան, Սեդրակ Մանդինեան եւ Փիլիպպոս Վարդանեան: Երբ Կոմիտաս, Եղնիկ, եւ Յուսիկ Վարդապետներ յետոյ Պերլին կ'երթան ուսանելու, ինչպէս Կարապետ Սարկաւազ իրեն օգնած էր, ինքն ալ կ'օգնէ կրտսեր ընկերներուն:

Գարեգին Սարկաւազ երկու տարի Լայպցիգի եւ երկուքուկէս տարի ալ Հալէի եւ Պերլինի համալսարաններուն մէջ կ'ուսանի Աստուածաբանութեան, եւ փիլիսոփայութեան պատմութեան ճիւղերը, ուսուցիչ ունենալով Լայպցիգի մէջ Հայնրիցէ՝

Նոր Կտակարանի, Գուրե՛, Հին Կտակարանի, Հաուֆ՝ Ե-
կեղեցական Պատմութեան, ինչպէս նաեւ վունդ՝ փիլիսո-
փայութեան. Հալէլի Համալսարանին մէջ Լոփս՝ Եկեղեցական
Պատմութեան. Պերլինի մէջ Հառնաֆ՝ Դաւանաբանութեանց
Պատմութեան, Գափքան եւ ուրիշ նշանաւոր ուսուցչապետներ :
1897-ի սկիզբը՝ յետ քննութեան՝ կը ստանայ Լայպցիգի Համա-
լսարանէն փիլիսոփայութեան Տոքթորի (Ph. D.) Աստիճան,
իբրեւ Աւարտական Թէզ ներկայացնելով՝ «Մի Կամֆի վարդա-
պետութեան Ծագումը՝ Հայ եւ Յոյն Աղբիւրների Բնագրատու-
քեամբ :»

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԸ ԵՒ ՌԻՍՈՒՑԻԶԸ

ԳԱՐԵԳՈՐԻ Սարկաւազ 1897-ի աշնան Երջանկայիշատակ
Միկրտիչ Խրիմեան Կաթողիկոսի կարգադրութեամբ արեղայ կը
ձեռնադրուի Սուրբիս Արքեպ. Պարզեանցէ Էջմիածնայ Մայր
Տաճարին մօտ Գայլանէի վանքին մէջ :

Գարեգին Արեղայ ձեմարանի Աստուածաբանական ճիւղե-
րու դասախօս կը կարգուի, աւանդելով նաեւ Հայոց Մատենա-
դրութիւն : Իր սովորական դասախօսութիւններէն դատ, զորս
կանխաւ գրաւոր կը պատրաստէր, ուսանողներու մէջ Հայրենի
Հնութիւններու համար սէր արթնցնելու, եւ անոնց պատմու-
թեան, արուեստի եւ մշակոյթի ունեցած մեծ արժէքը դործնա-
կանապէս բացատրելու համար հնադիտական ճամբորդութիւն-
ներ կը կարգադրէր : Այսպիսի ճամբորդութիւն մը կ'ունենայ
1898-ի ամառուան արձակուրդին, 13 ուսանողներու հետ, որոնք
բոլորն ալ հետիոտն էին, ինքը միայն ձի մը ունէր իր տրամա-
դրութեան տակ, ինչպէս նաեւ բեռնակիր զրաստ մը՝ պլանքէթ-
ները եւ ուրիշ անհրաժեշտ իրերը կրելու համար : Ծամբորդու-
թիւնը կը տեւէ զբեթէ ամիս մը : Կը տեսնեն Օրբէլեանց եւ Պոռչ-
եանց իշխանական տոհմերուն շինած բաղամթիւ շէն, բայց ա-
ռաւելապէս աւերակ վանքերը : Թէ՛ ինքը եւ Թէ՛ ուսանողները
կը տպաւորուին մեծապէս, Թէ՛ եւ ուսանողները կ'ախոյրն եւ ծրա-
գրի համաձայն ղեկավարելն ալ դժուար դործ էր : Սակայն,
բոլորին համար մեծ վիշտ՝ կը պատճառէ Գրիստափոր Տէր Մի-
քայէլեանի, յայտնի Աստուածաբան եւ բաղամթիւ աշխատու-
թիւններու հեղինակ Արշակ Տէր Միքայէլեանի եղբօր, մահը

բծաւոր ժանտատենդի հետեւանքով: Վայոց Ձորը կը շրջապային, կ'անցնին նոր Բայազէտի դաւառէն Նորադուս գիւղը որ պատմական աւերակներով հարուստ է: Հոս ձեռք կը բերեն Կորբլէն մը (Յրանաւական ծաղկեակար դորդ՝ շինող դործարանի անունով կոչուած) Ժի. դարէն, որ իբրեւ անպէտ եւ հնացած վարադոյր ձգուած էր եկեղեցւոյ կողքի զգեստարանը եւ փոխարինուած էր չիքէ վարադոյրով մը: Ուսանողները կ'աղաչեն Սեւան շտապել որ հետեւեալ օրը, Վարդապետի տօնին, հոն ըլլան եւ տեսնեն ուխտաւորներու ուրախութիւնները, երգերն ու պարերը: Գիւղացիներ զիրենք կը զգուշացնեն թէ ճաչէն ետքը՝ իրիկուան դէմ՝ լիճը անհանդարտ կ'ըլլայ առհասարակ, եւ թէ նշաններէն այնպէս կ'երևի որ փոթորիկ պիտի ըլլայ: Սակայն Գարեգին Վարդապետ թուրութիւնը կ'ունենայ զիջելու աչակերտներու խնդրանքին եւ նաեւ կ'վարձելով կը տեղաւորուին մէջը: Ժամ մը հանցած կը սկսի ահեղ փոթորիկ, աչակերտներ կը փռուին նաւակին յատակը, սիրտխառնուք, փախում: Նաւավարները վախ կը յայտնեն թէ հովը հարաւ արեւելքէն փչելուն պատճառաւ՝ կրնայ նաւակը ցից ժայռերով ավի ուղղութեամբ քշել տանիլ: Երկու անգամ նաւակը ժայռերու կը դարնուի բայց անփորձ կ'անցնի: Կ'աղօթէ Աստուծոյ որ փրկէ զիրենք, ինչպէս իր Որդին փրկեց իր աչակերտները: Վերջապէս կ'անցնին վտանգաւոր շրջաններէն եւ իրիկուն ժամը 9-ին կը հասնին Սեւան, մոռնալով բոլոր նեղութիւններն ու սարսափները: Յորեւարին Խաղբակեանք կամ Պոռշեանք աշխատութեան յրացումը այս ճամբորդութեան կապուած է: Այս առթիւ բաւական թիւով անքիք դրամներ ձեռք կ'անցնեն, որոնց մէջ Արտաշէսի եւ Տիգրան Մեծի երկու պղնձադրամներ՝ շատ հաղուազիւտ, վերեւ յիշուած Կորբլէնի հետ: Այս կերպով ուսանողները առիթ կ'ունենան անձամբ տեսնելու եւ անջնջելի տպաւորութիւններ ստանալու հայրենի աւերակներէն՝ դործնական դասեր առնելով մեր պատմութենէն: Տարուան ընթացքին կատարուած մշակութային հանդէսով մը՝ ճանապարհորդակից ուսանողներու հետ՝ կը հաղորդեն նաեւ իրենց տպաւորութիւնները, եւ ձեռք բերուած արդիւնքները կը ցուցադրեն ամբողջ ձեմարանին:

Ուսուցչական այս շրջանին դործունէութիւններէն էր նաեւ Մեծ Պահքին, էջմիածնական աւանդութեան համաձայն, վաղ-

դպագաները դաւաճները ցրուել քարողչութեան համար, իսկ էջ-միածնայ եւ մօտաւոր դիւղերու քարողչութիւնն ալ ինքը կը ստանձնէր, միշտ հետը առնելով վաւիաքող ուսանողները:

Ճեմարանի մէջ աշխատանքը շատ էր եւ՝ իրրեւ առաջին տա-րիներու դասախօս՝ պէտք էր ուսումնասիրէր իր ուսուցանելիքը, գրէր դասախօսութիւնները: Առանց ատոնց ալ արդէն յոգնած վերադարձած էր արասասհմանէն, եւ ատոր հետեւանքը կ'ըլլայ նեարդներու բաւական ծանր հիւանդութիւն մը, եւ բժիշկի ու բարեկամներու խորհուրդով կը ստիպուի ընդհատել դասախօս-սութիւնները: Խրիմեան Հայրիկ՝ այս հանգամանքներէն օգտուե-լով՝ զինքը կը նշանակէ Թիֆլիսի Առաջնորդարանին Փոխանորդ, 1900-ին, Գէորգ Արքայ - Սուրէնեանցը (ապագայ Գէորգ Ե. Կաթողիկոս) հրաւիրելով էջմիածին:

ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԷՉ

ԹԻՖԼԻՍԻ Առաջնորդական Տեղապահութեան կեանքէն եւ գործունէութենէն յիշատակելի դէպքեր շատ են: Հոն ընդհա-նուր համակրութեան հետ կը վստակի նաեւ քանի մը թշնամի-ներ, որոնք միջոցներու մէջ խորութիւն չէին դնել վարկարեկե-լու զինքը: Յիշատակելի է Ալիշանի Հոգեհանգստեան շուրջ բաց-ուած վէճը, որ կը վերջանայ իր վաւիաքած ձեւով: Այդ ատիւ Յովհաննէս Թումանեան յանպատրաստից զեղեցիկ երգիծարա-նական ոտանաւոր մը գրած է, Սրբազանի եւ Երբանդադէի ներ-կայութեամբ, եւ որ զեւ հրատարակուած չէ իր գործերուն մէջ: Յիշատակելի են նաեւ մօտաւորականներու հաւաքոյթները Առաջ-նորդարանի մէջ, ուր Յովհաննէս Թումանեան առաջին անգամ կը կարգայ իր գրած Սասունցի Դաւիթը, Մուրացանը՝ իր մէկ գործը: Միաբերու փոխանակութիւններ տեղի կ'ունենային ադ-դային - եկեղեցական խնդիրներու մասին, երբ երկիւղալի էր տիրող բժիթին տակ որեւէ տեղ հաւաքուիլ:

Մեր այս նշանաւոր բանաստեղծներն ու գրողները, խմբադիրները՝ Ղադարոս Աղայեան, Յովհաննէս Թումանեան, Մու-րացան, Արատիանեան, Նիկողոս Աղբալեան եւ ուրիշներ, 12—15 հոգի, կը հաւաքուէին շաբթուան մէջ օր մը իր մօտ, զրական ընթերցումներէ, որեւէ հարցի շուրջ մտքերու փոխանակութիւն-ներէ կամ դասախօսութիւններէ՝ ետքը՝ ընթրելու կը նստէին՝

Յովհաննէս Թումանեանի թամատալութեամբ եւ հիանալի ժամանակ կ'անցնէին:

Այսպիսի եկեղեցական կալուածներու կապալի բարձրացումը տարին 5,000 ռուբլիի, եւ որ կարեւորն է՝ Երեւանի թեմական Դպրանոցի անունով եղած 120,000 ռուբլիէ աւելի կտակին փրկութիւնը ժառանգորդներու ձեռքէն՝ իր շնորհիւ յաջողուած են: Յիշատակելի են Ներսիսեան Դպրանոցի տեսչութեան շուրջ եղած վէճերը: Եւ այս բոլորը տասնութեց ամսուան մէջ եղած են:

Մտաւորականներու, վաճառականական դասին եւ ժողովուրդի համակրութիւնը այնքան մեծ էր, որ հանրադրութիւն կը կազմուէր անոնց ստորագրութիւններով եւ դիմում կ'ըլլայ Մկրտիչ Կաթողիկոսի, որ ղինք Առաջնորդ նշանակէ՝ Եպիսկոպոս ձեռնադրելով: Բայց Խրիմեանը ուրիշ ծրագիրներ ունէր եւ վաղաժամ կը համարէ երկտասարդ վարդապետի մը եպիսկոպոսացումը եւ Առաջնորդութիւնը Թիֆլիսի նման առաջնակարգ թեմի:

Այդ միջոցին, Էջմիածնի կալուածներու գրաւման տարիներուն, Երեւանէն կ'ընտրուի Թեմական Դպրանոցի վերատեսչութեան, զոր կը վարէ 1901-4 թուականը, առանց ազմուելի եւ խռովութիւններու, որոնք այդ դպրոցի համար սովորական էին: Ինք կը գտաստանդէր միեւնոյն ատեն Հայ Եկեղեցիի Պատմութեան ճիւղը:

ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ՊԱՇՏՈՆՆԵՐ

ՂԱՐԵԳԻՆ Վարդապետ 1905-ին կը նշանակուի վերատեսուչ Գեորգեան ձեմարանի՝ միաժամանակ աւանդելով Աստուածաբանական եւ Հնագիտական ճիւղերը: 1906 — 1907 կը վարէ Արարատ հանդէսի խմբագրատեղութիւնը, ըլլալով նաեւ մնայուն աշխատակից Մայր Աթոռի այդ պաշտօնաթերթին: Խրիմեանի վախճանումէն ետքը, Ս. Հովհաննիսյան վանահայրութեան շրջանին, զբաղած է արժէքաւոր գիրքերու պատրաստութեամբ: Իսկ Իդմիրեանի կաթողիկոսութեան օրով վարած է Խորհրդականի պաշտօնը, եւ արտորուելու սպառնալիքը անտեսելով՝ հողային խնդրի պատճառաւ Օրթոտոքսութեան դիմող Կեչուլու գիւղաքաղաքի դաւանադիտի համայնքը՝ երեք չարթուան ընթացքին՝

Զանգ
1936

Մայր Եկեղեցիին ծոցը վերադարձուցած է, զղման թուղթ ստորագրել տալով եւ ստացած է յատուկ Օրհնութեան Գիր Իզմէրլեան Կաթողիկոսէն :

Ան մասնակցած է Գառնիի Տրդատայ Թախտի պեղումներուն եւ այլ շրջանի հնազնիտական վայրերու ուսումնասիրութեան՝ իրեւ անդամ Փրոֆ. Մառի կողմած արշաւանքին : Այս շրջանին կատարած արձանագրական կարեւոր գիւտերէն մէկն էր Տրդատ Թաղաւորի Յունարէն արձանագրութիւնը՝ Արագածի արեւելեան կողմը՝ Գնթունեաց Նախարարութեան մէջ, Քասախ գետի ափունքներուն մօտ, եւ այս առիթ կ'ըլլայ երեք նշանաւոր գիտնականներու՝ Ն. Մառի, Բոստովցեպի, Սմիւրնովի, զբաղուելու անոր լուսարանութեամբ եւ յատուկ դիրք գրելու : Այս եւ ուրիշ գիտական աշխատանքներու համար՝ Փրոֆ. Մառի առաջարկութեամբ ընդունուած է որպէս իսկական Անդամ Կայսերական Հնազնիտական Ընկերութեան, որու կ'անդամակցէին միայն Փրոֆէսորներ եւ Ակադեմականներ :

1911-ին ճամբորդած է Երուսաղէմ եւ Պոլիս՝ նկարիչ Եղիշէ Թադէոսեանի հետ, եւ ընդօրինակած է Ս. Յակոբեանց վանքի եւ Պոլսոյ Արքային Մատենադարանի ձեռագիրներէն կարեւոր մանրանկարները, մանաւանդ հայ թաղաւորական եւ իշխանական ընտանիքներու գիմանկարները : Գործօն մասնակցութիւն բերած է Օրմանեանի կաթողիկոսական թեկնածութեան չորջ յարուցուած պայքարին՝ յատուկ զբօսով : Գիրքերու Գիւտի հազարհինգհարիւրամեակին առթիւ հրատարակուած Շողակաք մեծ հաւաքածոյին, Պատմագիրք Հայոց Շարքին խմբագիրներէն մէկը ըլլալով հանդերձ՝ կատարած է հնազնիտական շատ մը ճամբորդութիւններ, որոնց արդիւնքն է Խաղրակեանք կամ Պոռնեանք Հայոց Պատմութեան Մէջ, նշանաւոր երկասիրութիւնը երեք հատորէ բաղկացած :

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմին սկսելէն առաջ, 1914-ին, իր ամենակարեւոր հեղինակութիւնը՝ Հայ Մանրանկարչական Քարտէսը՝ կը տանի Պերլին տպագրելու համար, սակայն, պատերազմը սկսելուն՝ կը ստիպուի հեռանալ հոն թողելով նաեւ 5000 մարքի դումար մը, զոր վճարած էր տպագրութեան ծախսի իրը նախաւճար : Գերմանիայէն վերադարձը կը կատարէ Պոլիս-Սամսոն-Ամասիա-Թոգատ-Սեբաստիա ճամբով՝

որ ատեն, ուսումնասիրելով Հայոց եկեղեցիներու մէջ պահուած ձեռագրերնէն ու հնութիւնները, կ'երթայ մինչեւ Խանդավազ, մտադրելով այցելել նաեւ Խարբերդ եւ Կարին, սակայն Թուրքիոյ պատերազմին մուտքով՝ փութով կը վերադառնայ Էջմիածին, եւ կը ստանձնէ Ճեմարանի վերատեսչութիւնը մինչեւ այդ հռչակաւոր կրթական հաստատութեան փակումը՝ 1917-ին: Ամենաշոգորտն զԺողովրդի պայմաններու մէջ, 1916 — 1917-ին, Ճեմարանը նիւթական անձկութեան մատնուելով՝ ինք եղած է միայն, որ յանձն առած է Ռուսաստանի թեմերուն մէջ հանդանակութիւն կատարել՝ Մայր Աթոռին բերելով 180,000 ռուբլիի պատկանելի գումար մը:

Պատերազմի ամբողջ տեւողութեան անդամ, եւ տարի մըն ալ նախագահ եղած է եղբայրական Օգնութեան Յանձնախումբին, որ պատերազմի եւ զինադադարի շրջանին ալ շարունակուելով՝ ինքն եղած է բարեգութ հայր մը դպրեանութեան, մինչեւ իսկ 1915-ին վարակուելով քիփոյի հիւանդութեամբ:

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅՈՒՄ

ԻԲՐԵԼ Վարձք իր ծառայութեանց Գարեգին Վարդապետ 1917-ի Մայիսին՝ Զաւէն, Գէորգ Զօրէքճեան եւ Տիրայր Յովհաննիսեան Վարդապետներու հետ Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Գէորգ Ե. Կաթողիկոսէն: Յաջորդ տարին իսկ ընդդէմ Տաճկաց պատերազմի միջոցին իր հռետորական ձիրքերը ի սպաս զննելով հայ բանակը եւ ժողովուրդը կը խրախուսէ հայրենիքի պաշտպանութեան համար:

Հայաստանի Համալսարանին բացման ժամանակ, 1920-ին, ուսուցչապետ կը կարգուի հայ արուեստի եւ հնագիտութեան Աթոռներուն: Նոյն տարւոյ Հոկտեմբերին գործօն մասնակցութիւն բերած է ընդդէմ Տաճկաց երկրորդ պատերազմին, եւ Կարսի անկումի օրերուն՝ յատուկ բանադնաց եղած է, աղատելով Կարսի ժողովուրդը վերահաս ջարդէ(*)։ Այդ շրջանին գլխաւոր

(*) Տեսնել իր «Կեանքիս Ամենադժբախտ Օրը եւ Երջանկութեանս Բույն» յօդուածը. Պայքար, Նոր Տարիի Բացառիկ 1943 էջ 200—212:

կան աշխատանքի մեծ ասպարէզ մը բացուած էր իրեն, Հայաստանի տաղանդաւոր եւ մեծ ճարտարապետ Թամանեանի եւ Աշխարբէգ Քալանթարի հետ, ինք եւս ըլլալով երրորդ անդամը Հայաստանի Հնութեանց Պահպանութեան Կոմիտէին:

Խորհրդային Հայաստանի հաստատութենէն ետքը՝ Գարեգին Եպիսկոպոս կը վերադառնայ Էջմիածին, 1921-ին, եւ կը նշանակուի Հայաստանի Գիտութեանց Ինստիտուտի գլխավոր անդամ, հրատարակելով նոյն Կաճառի միւս անդամներուն հետ՝ Բանբեր Ժողովածուի առաջին մեծ հատորը, որուն մէջ ունի երեք յօդուածներ: Երբ 1924-ին Էջմիածնայ Մայր Աթոռը նիւթական ծանր կացութեան էր մատնուած՝ կրկին իրեն կը վիճակի՝ Կաթողիկոսի խնդրանքով, հանդանակութեան ելնել Խորհրդային Միութեան թեմերը եւ դոյացնել 12,000 ոսկի բուրլի, ապահովելով Վանքի մէկ տարուան երեւմուտքը: Յաջորդ 1925-ի ամառը կը բարձրանայ Արագածի դադաթը: Այդ պատմական վերելքի զեղեցիկ նկարագրութիւնը «Արագածի Գագաթին ի Խնդիր Լուսաւորչի Կանքեղին» վերնադրով հրատարակած է նախ Հայաստանեայց եկեղեցիին մէջ, եւ յետոյ՝ Նոր Գիրքի Գորուն-Ամառ թիւերուն մէջ, 1941: Ապա հրատարակուած է նաեւ առանձին գրքոյկով:

Գէորգ Ն. Կաթողիկոսի օրով կղած է Գերագոյն Խորհուրդի Անդամ, եւ Միաբանական Ժողովի Նախագահ: Լենինականի մեծ երկրաշարժին ժամանակ հարկաւոր համարուած էր որ Կաթողիկոսի կողմէ մէկը՝ երթայ՝ Ժողովուրդին սիրտ տալու եւ մխիթարելու: Այդ վտանգաւոր դործը վիճակուած էր կատարել Գարեգին Եպիսկոպոսին, տանելով Էջմիածնայ նիւթական փոքրիկ օժանդակութիւնը: Նա կղաւ որ քարոզեց ոչ միայն քաղաքին հրապարակներուն վրայ խոնուած Ժողովուրդին, այլ եւ այցի գնաց հեռաւոր գիւղերը, գիշերները միշտ ահ ու սարսափի մէջ: 1927-ին միաձայնութեամբ կ'ընտրուի Ռուսաստանի, Սրբի եւ Նոր Նախիջևանի թեմին Առաջնորդ: Իսկ Խորէն Կաթողիկոսի ընտրութեան առեւն կը պաշտպանէ անոր թեկնածութիւնը եւ կ'աշխատի, որ ան ընտրուի կաթողիկոս: 62 քուէ ստանալով կ'ընտրուի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամ եւ Հայրապետի փոխարէն՝ նախագահող կը նշանակուի անոր նիստերուն: Մինչեւ Էջմիածինէն հեռանալը՝ Խորէն Կաթողիկոսին

բոլոր կոնգակները ինքը գրած է: 1934-ին նշանակուած է Լիա-
զօր Նուիրակի եւ Ներկայացուցիչ Հայրապետի՝ սիրւոքի մէջ եւ
այցելած է Ռումանիա, Պուլիարիա, Վիեննա, Բարիդ, Երուսա-
ղէմ, Եղիպոսոս, Սուրիա, Իրազ, Կրկին Եղիպոսոս, Յունաստան,
Ֆրանսա, Լոնտոն եւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ: Միշտ
քարոզելով, դասախօսութիւններ տալով, յօդուածներ գրելով՝
մեծապէս նպաստած է Հայրենիքի եւ Մայր Աթոռի հանդէպ
սիրւոքի հալութեան սէրը արծարծելու եւ վառ պահելու: Իջ-
միածնայ Մայր Տաճարին նորոգութեան համար հանդանակած է
աւելի քան 35,000 տոլար, որ ապահով դրուած է այս տեղի եւ
Լոնտոնի դրամատուէններուն մէջ եւ Հայկ. Բարեգ. Ընդհ. Միու-
թեան մօտ: Գարեգին Արքեպիսկոպոս հանդանակութեան դրա-
մէն ոչ մէկ սէնթ յատկացուցած է իր անձնական կարիքներուն,
զորս հոգացած է իր հասոյթներով եւ ստացած նուէրներով:

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅՈՑ Առաջնորդութիւնը նոր ասպարէզ մը կը
բանայ տաղանդաւոր եկեղեցականին առջեւ: Գարեգին Արքեպիս-
կոպոս 1936 Ապրիլ 8-ին Ամերիկա կը ժամանէ իրրեւ Հայրա-
պետական Լիազօր Նուիրակ: Ազգային Երեսփոխանական Ժողո-
վը Սեպտ. 4, 1938-ին զինք կ'ընտրէ իրրեւ Առաջնորդ: Թէեւ
հաստատուած կը յապաղէ մինչեւ Մայիս 5, 1939, սակայն նոյն
տարւոյն Յունիսի սկիզբը ան եռանդաւոր կը ձեռնարկէ իր պաշ-
տօնին: Նախ կը բարեկարգէ Առաջնորդարանը, զոր կը վերածէ
գրեթէ ուխտաւայրի մը, անոր շուրջը բոլորելով Ամերիկահա-
յութեան զործիչներու մեծապէս թիւ մը: Ամէն տարի պարբե-
րաբար հովուական այցելութիւններով կը քաջալերէ համայնք-
ները, Հողարարձութիւնները, Եկեղեցատէր Տիկնանց Միութիւն-
ները եւ այս կերպով կը յաջողի այրել տալ Թրոյի, Պինկէնթը-
նի, Պրիմիորթի, Պոսթոնի, Լոմէլի եւ Ուոթըրթաունի եկեղեցի-
ներուն պարտաւորահանները: Նոր եկեղեցիներ կը դնուին խա-
խուսուած Հողարարձութեանց կողմէ եւ իր ձեռքով կ'օծուին
Նորթ Ֆրիստիֆիլայի, Ուէսթ Էլիսի, եւ Նիւ Պրիթընի եկեղե-
ցիները: Կը նորոգուին եւ կը բարեկարգուին Փրովիտէնսի, Պոս-
թոնի եւ Փէթըրսընի եկեղեցիները: Կը կառուցուի Նահատակ

Գուերեան Արքեպիսկոպոսի մատուռը Տիրար Հայկ Գալսեղճեանի ջանքերով, եւ շիրմաքարը կը հողացուի Դեռոնդ Գուերեան Յիշատակաց Տիկնանց օժանդակութեամբ, եւ շիրմաքարին հայկական սփռված զարգացումներն կուտայ Առաջնորդ Սրբազան Հայրը: Իսկ Նիւ Եորքի Ս. խաչ Եկեղեցին արդէն օժած էր նախ քան Առաջնորդը ընտրուիլը: Առաջնորդարանի շատ մը հաղարներու հասնող երկարամեայ պարտքը գրեթէ ամբողջութեամբ կը բառնայ, եւ կը հաստատէ Լուսաւորչի Լուսնայի եւ Առաջնորդարանի Օժանդակ Միութեան Մի Տոլար Խրափանչիւր Անհատ տարեկան տուրքերը:

Քառամեայ պաշտօնավարութեան շրջանի այս նիւթական կարեւոր դործերէն դատ՝ աւելի հիմնական եւ տեւական աշխատութիւններով կը բարեկարգէ Առաջնորդական Աթոռը: Կը վերակազմէ Ազգ. Կեդրոնական Վարչութեան Խորհուրդները.— Ուսումնական, Տնտեսական: Կը նշանակէ այցելու հովիւներ, կրթական տեսուչ, Օժանդակ Միութիւն: Կը հրատարակէ Հայաստանեայց Եկեղեցի պաշտօնաթերթը, կը հաստատէ ժողովրդական Լսարան, Եկեղեցականներու Համագումար, եւ հիմը կը դնէ բարձրագոյն վարժարանի մը՝ պատրաստելու համար ուսուցիչներ եւ եկեղեցականներ:

Աւելի համազգային բնոյթով դործերուն մէջ նշանակելի են Հայկական Յանգամաքի կազմակերպութիւնը, որ մէկ տարուան ընթացքին աւելի քան 120,000 տոլար հանդանակած է Կարմիր Բանակի եւ պատերազմէ աղէտեալ աղքատիկներու եւ դուրմարին 45,000 տոլարը փոխանցուած է Հ. Բ. Ը. Միութեան՝ սփիւռքի կարօտութեանց համար: Սասունցի Դաւիթ Հրապալներու Զօրասիւնին համար ալ հանդանակած է աւելի քան 85,000 տոլար: Հանդանակուած գումարին \$25,000-ը Գալիֆորնիայէն է: Սրբազանը անձամբ նախագահած եւ իր ատենախօսութեանց շնորհիւ մեծ մղում տուած է անոնց: Կ'արժէ յիշել նաեւ Սասնայ Դոնքու 1000-ամեակի տօնակատարութիւնները, Վարդանանց Տօնակատարութիւնները, Առաջնորդարանի Օժանդակ Միութեան զեղարուեստական ձեռնարկները եւայլն:

Վարչական այսքան բազմակողմանի ծանր աշխատութեանց մէջ իսկ, տքնաջան Առաջնորդը պատրաստելէ չէ խուսափած հմտօրէն դասախօսութիւններ եւ բանասիրական յօդուածներ

«Հայաստանեայց Եկեղեցի»ի եւ Ամերիկահայ ուրիշ պարբերաթերթերու համար, հիացում առթելով զինքը շրջապատողներուն եւ իր դործակիցներուն, որոնք իրմէ ստացած են ազգային դործերու նուիրուելու ներշնչումը:

ԳՐԱԿԱՆ – ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԳՐԶԻ այս բաղձարդին մշակին գրական – գիտական երկասիրութիւնները բաղձաթիւ են: Կը բաւէ յիշել թէ առանձին գրքոյկներով եւ հատորներով իր աշխատութիւնները երեսունէն աւելի են: Իսկ գիտական, բանասիրական, գրական, կրօնական եւ եկեղեցագիտական բովանդակութեամբ յօդուածները աւելի քան հարիւր, որոնց ցուցակը կազմած է հանդուցեալ Արտակ Եպիսկոպոս, Հաշուելով շատ մը չիշուածներ:

Առաջին յօդուածը գրած է, ինչպէս յիշեցինք նախապէս, 1890-ին, էջմիածնի Արարատ Ամսագրի Մարտի թիւին մէջ, Ա. Լուսաւորիչ եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին վերնագրով, երբ դեռ Սարկաւազ էր եւ ուսանող Վերջին Լսարանի՝ արժանանալով Տ. Մակար Կաթողիկոսի հայրապետական գնահատութեան եւ օրհնութեան: Դարձեալ դեռ նոյն Լսարանին ուսանող եղած առեւ, 1889 — 1890-ին հաւաքած է ժողովրդական բանահիւսութեան նիւթեր, որոնք հրատարակուած են Թիֆլիսի Հրատարակչական Ընկերութեան կողմէ, արժանանալով 300 ռուբլի նուէրի: Այդ գիրքերն են Սաւալայ Ծոբերն եւ Փշրանքներ ժողովրդական Բանահիւսութիւնից, որոնք նշանակելի գեր կատարեցին, իբրեւ ապացոյց ապագայ խոստացող երիտասարդի, ընտրուելու Կովկասեան Բարեկործական Ընկերութեան սան, արտասահման գրկուելու, որպէս զի Աստուածաբանութիւն ուսանի:

Իր երկերը կարելի է բաժնել չորս խումբերու. —

Ա. . . Ժողովրդական բանահիւսութեան վերաբերեալ նիւթերու հրատարակութիւն: Բացի վերոյիշեալներէն Ռոստամ Զալ, ուսումնասիրուած եւ հրատարակուած 1905-ին, բայց ինք զայն գրի առած էր 1889 — 1890-ին:

Բ. — Կրօնական – եկեղեցական յօդուածներու երկար շարքը, Մայր Աթոռի Արարատին եւ Նիւ Եորքի Հայաստանեայց Եկեղե-

ցիւն, ինչպէս նաեւ ուրիշ պարբերականներու եւ օրաթերթերու մէջ:

Գ.— Պատմական — բանասիրական եւ մատենադրական ուսումնասիրութիւններ եւ հրատարակութիւններ, որոնցմէ յիշատակելի են, Խոսրովիկ Թարգմանիչ, Մխիթար Սասնեցի, Զաքարիայ Ժողովը, Թովմա Մեծոփացու Կեանքը, Մխիթար Այրիվանեցի:

Դ.— Պատմա-հնագիտական կամ Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի վերաբերեալ ուսումնասիրութիւններ, որոնց նուիրած է Յոբէնարը իր սա վերջին տասնեակ տարիները: Ասոնցմէ յիշատակելի են. —

1.— Գրչութեան Արուեստը Հին Հայոց Մէջ՝ նուիրուած հայ գիրերու գիւտի 1500-ամակին: Այս աշխատութեան պատմական ուսումնասիրութիւնը թէեւ պատրաստ է, բայց տպագրուած չէ:

2.— Մի էջ Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի Պատմութիւնից:

3.— Հաւուց Թառի Ամենափոքիչը:

4.— Նիւթեր եւ Ուսումնասիրութիւններ Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի Պատմութեան, Ա. պրահը տպուած Երուսաղէմ եւ Երկրորդը դեռ նոր լոյս տեսած Նիւ Եորքի մէջ:

Բայց ամէնէն ընդարձակ եւ կարեւոր աշխատութիւնն է Խաղբակեանք կամ Պոռնեանք Հայոց Պատմութեան Մէջ, երեք հատոր, առաջինը՝ Էջմիածին, երկրորդը՝ Երուսաղէմ եւ երրորդը՝ Նիւ Եորք տպագրուած: Վերջին երկու հատորները տպուած են Երուսաղէմի Թարգմանչաց — Դուրեան մրցանակով:

Երկու գերմաներէն եւ 4 ռուսերէն փոքր աշխատութիւններէն զատ՝ ունի նաեւ նոյն լեզուներով գրած կարեւոր յօդուածներ:

Մամուլի տակ է իր մէկ կարեւոր աշխատութիւնն ալ. — Գ. — Զ. Դարերու Հայ Արուեստի Որոշ Հոսանքի Լուսարարութիւնը, ճարտարապետական եւ գերեզմանական կոթողներու ուսումնասիրութեամբ:

Այս բոլոր հեղինակութիւններուն թաղն ու ստակը, Մանրանկարչական Քարտէսը, մեծածախս գլուխ դործոցը, տպագրել յանձն առած է Լէնինկրատի Նիւթական Մշակոյթի Պատմութեան Ակադեմիան: Զեռագրական Յիշատակարաններու Հաւաքածուն, երկու մեծ հատոր, պիտի հրատարակուէր Միլզոնեան Ֆրնտով:

Խաղրակեանց կամ Պռոշեանց տոհմի մասին իր երկասիրութեան
Բ. և Գ. հատորները հրատարակուած են Պրիւքսէլ հաստատուած
Տիկին Արմենուհի Մխիթեանի ծախքով:

Ամերիկայի Առաջնորդութեան շրջանին ալ՝ իր աշխատասի-
րութիւններէն զատ՝ մասնաւոր հատորներով հրատարակած է
հանգուցեալ Խորէն Կաթողիկոսի ձեռագիր Շարակաւք եւ Հո-
գեւոր Երգք հատորը, Տեարք՝ Ճէյմս Չանգալեանի եւ Պաղտա-
սար Գաղաղեանի օժանդակութեամբ, Արամ Երեմեանի Նոր Զու-
ղայի փէ. Դարու Որմանկարչական Յուշարձանը, Տոբթ. Յովհ. Ծովիկեանի՝ Հայաստանեայց Եկեղեցին, Օր. Ջապէլ Պօյաճեա-
նի **Etchmiadzin** թատրերգութիւնը՝ անգլիերէն: Այս վերջնոյս
հեղինակը Անգլիայէն մասնաւոր նամակով մը կը գրէ. — «Շնոր-
հակալութիւն Ձեր իմ գործին հանդէպ ցոյց տուած բարեխնա-
մութեանը... Ձեմ կարող ասել թէ Էջմիածինի գեղեցիկ տպագրու-
թիւնը ինձ ո՛րքան երջանկութիւն եւ գոհացում պատճառեց. մա-
նաւանդ այսպէս ժամանակ, երբ գիրք հրատարակելը հեշտ է:
Ձեր շնորհիւ ինձ կարելի եղաւ աշխատութիւնս Մայր Եկեղեցիին
ուղղել, նոյն ժամանակ վսեմ պատմութիւնը մատչելի ձեւով
օտարներու ծանօթացնել:» Ինչպէս նաեւ հատորով մը եւս հրա-
տարակելի է Սիւնիի երգերու շարք մը:

Ամերիկացի անհատներ եւ հաստատութիւններ, ինչպէս՝ օ-
րինակ, Պ. Սթորա անուամբ Հրեայի մը հայերէն մէկ ձեռագիրը
Շիգակոյի Համալսարանը իր դնահատութեան յանձնած է եւ
Սրբազանը գրչագրին մասին իր գաղափարը յայտնած է: Ուա-
շինկթընի Freer Gallery of Art-ը առաջարկած է իր հայերէն
ձեռագիրներու ուսումնասիրութիւնը տպել, խոստանալով չքեղ,
նաեւ գունազարդ, հրատարակութիւն: Այնպէս որ իր Ամերիկա-
յի մէջ անցուցած մօտ վեց տարիներու կարճ ժամանակամիջո-
ցին՝ անխոնջ եւ գիշերաջան տքնութեամբ ունեցած է ճիւղա-
ւորուած գործունէութիւն մը, հիացուցիչ եւ հեռապառ վաղ-
քով, որ պաշտելի դարձուցած է զինքը՝ ինչպէս իր ծանօթներուն,
նոյնպէս զինքը հիւրասիրարար իրենց յարկին մէջ իրբեւ հայր
նկատող Տէր եւ Տիկին Տիգրան Տատուրեաններուն եւ զաւակաց:

Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ս. ԱՐԲԵՊՍ. ՅՈՎԱԷՓԵԱՆ

ԱՆՁՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ

ՅՈՐԵՆԵԱՐ Գարեգին Սրբազանի անձէն բղխող ներշնչումի գլխաւոր աղբակը անոր անձնական հմայքն է: Հայրական քաղցր ժպիտ, հաճելի եւ սրտազրաւ խօսուեցողութիւն, աննկուն նկարագիր, անձանձիր աշխատասիրութիւն, օրինակելի կենցաղ, անբասիր եկեղեցականութիւն, ահա ասո՛նք կը կազմեն այն անձնական հմայքը, որ ամէնը կը քաշէ իրեն հզօր մագնիսականութեամբ մը, եւ զինք կ'ընէ իսկական Առաքնորդը իր հօտին, այս բառին բովանդակ իմաստով:

Յօրեկարին, աւելի քան յիսուն տարիներ, կոչումն ու գործը եղած է ուսումնասիրել հայութեան կեանքը, ծառայել իր աղբակն՝ խօսքով, զիրով եւ գործով. Եպիսկոպոսական տեսութեամբ հովուել զայն աւելի քան քառորդ դարու շրջան մը՝ իր ապրիճանին արժանաւայել գիտակցութեամբ: Այսօրինակ անձնական հմայք եւ սրտագին նուիրում «սակաւ ընտրեալ»ներու առանձնաշնորհն է միայն: Որքա՛ն զւերահաղորդ եղած է ան մեծին եւ փոքրին, հարուստին ու աղքատին, որքա՛ն բարեսէշ՝ իրական կարօտութեան հանդէպ, որքա՛ն ճշմարիտ հայրենասէր եւ ազգասէր՝ իր բովանդակ կեանքը հայրենիքին, աղբին ու եկեղեցիին նուիրելու:

Իր անձնաւորութիւնն ու գաղափարականները որոշապէս կ'արտացոլան անոր հրապարակախօսական յօդուածներէն, որոնց՝ մենք Ամերիկահայերս՝ եթէ էջմիածնի Արարատին մէջ հրատարակուածներուն ծանօթ չենք, հետեւած ենք Հայաստանեայց Եկեղեցիի եւ տեղական թերթերու մէջ լոյս տեսածներուն: Ի՛նչ ներշնչում, ի՛նչ նուիրում, ի՛նչ գաղափարական կը տողորեն եւ կ'օծեն անոր բոլոր գրութիւնները:

Անոր գասախօսութիւնները ունկնդրել հոգեկան վայելք մըն է. գասախօսութիւններ, որոնք զեղուն են նախնեաց սիրազորութիւններով, հայ գրական գեղարուեստական ստեղծագործութեանց տեսիլներով, եւ կը յուզեն ու կը վերացնեն ունկնդիրները: Ան ի՛նչ ահագին գործ կատարած է հայ ժողովուրդին գրե-

Թէ ամբողջին ծանօթացնելով մեր անցեալը, արուեստի եւ մշակոյթի այլեւայլ շրջանները, եւ այդ ոչ միայն Ռուսահայոց դըլխաւոր կեդրոններուն մէջ՝ Էջմիածին, Երեւան, Թիֆլիս, Բազում, Նոր Նախիջևան, Մոսկուա, Լենինկրատ, այլ նաեւ Թրքահայոց բոլոր դադութներուն մէջ, Աղէքսանդրիա, Իզմիր, Պոլիս, 1911-ին եւ առաւելապէս 1935-էն սկսած երբ՝ իրրեւ Նուիրակ հանգուցեալ Կաթողիկոսին՝ կը շրջէր, ամենուրեք՝ Պաղտատէն եւ Սուրիայէն մինչեւ Եգիպտոս, Պալէստինայի Պետութիւններու, Վիեննայի, Բարիդի, Մարսէյլի եւ հոսիկ յետոյ Ամերիկայի դադութներուն մէջ։ Ան մեծ ծառայութիւն մատուցած է սփիւռքի հայութեան՝ իր դասախօսութեանց մէջ հղօրագոյն շէտը դնելով վերաշինուող Հայաստանի վրայ եւ սորվեցնելով որ սիրեն զայն։

Արդէն ակնարկեցինք Արագածի Գագաթին՝ ի Խնդիր Լուսաւորչի Կանքեղի վերնադրով յօդուածին, որ վերելքի մը պարզ նկարագրականը չէ, այլ դեղուն է խորհրդածութիւններով եւ սիրով դէպի հայրենի գեղեցկութիւնները, դէպի հայրենի անցեալն ու ստեղծագործութիւնները, որոնք նոյն զգացումներով կը համակեն ընթերցողն ալ։

Իսկ Յորեկեար Սրբադանին հայրենասիրութեան փայլուն ապացոյցն է անոր մասնակցութիւնը հայրենիքի իրկութեան պատերազմներուն։ Սարտարապատի ճակատամարտին մէջ ան կարեւոր դեր կատարած է՝ կռիւին նախընթաց օրը պատելով խրամատները եւ խօսելով հրաշունչ ճառ մը հետեւեալ իմաստով. — «Հաղիւ ծաղիլ է աղատութեան արեգակը եւ մեր թշնամին եկել է խաւարեցնել զայն։ Յալիւտակիչներուն դէմ դէնքով պիտի պաշտպանենք մեր իրաւունքը, ընտանիքը եւ հայրենիքը։ Դարերու մեր երազը իրականացել է. հաւաքե՛նք մեր բովանդակ ուժերը եւ ազատե՛նք նորածագ հայրենիքը։ Երդո՛ւմ արէ՛ք երրեք ձեր թիկունքը ցոյց չտալ թշնամուն։ Երդում արէ՛ք որ կա՛մ կը յաղթենք, կա՛մ կը մեռնենք։»

Եւ զօրքն ու սպայակոյտը կ'երդնուն խոր սարսուռով եւ դըրեթէ ուշակորոյս՝ տեսիլքովը Մեծն Ներսէս Պարթևի Նպատ լերան դադաթին եւ Զերաւի ողորմին։ Այս նոր Ղեւոնդ Երէցը Աւարայրի ոգիով սպառազէն՝ ծունկի կուգայ բաղկատարած, կ'աղօթէ ու կ'օրհնէ եւ երբ իր Աջն ամբարձած կը խաչակնքէ շուրջ

բողորը, այն ատեն միայն ուշքի եկած՝ կը տեսնէ թէ խոր լուս-
թեան մէջ բողորն ալ՝ զօրք եւ սպաներ՝ գլխահակ ծունկի եկեր են:

Այս եւ 1918-ի իր հայրենանուէր գործունէութիւններուն
համար կը ստանայ քաջութեան Գեորգեւսկի բարձր շքանշանը:

Ակնարկեցինք նաեւ իր Կեանքիս Ամենադժբախտ Օրը եւ Նը-
ջանկութեան Բոպէն գրութեան մասին, որ իր ժողովուրդին ցա-
ւով տառապող հայրենասէր քաջ հովիւի մը հոգեկան յորդազեղ
պոռթկումն է: Կ'արժէ կարգալ զայն՝ հաղորդուելու համար
Սրբազանին հայու հոգիէն, որուն համակումն է ան մինչեւ խոր-
քերը իր սիրտին: Ակնարկ մըն է սա հայրենասէր Սրբազանի
ղեացմունքին, անձնուիրման:

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԿԻՈՅ ԸՆՏՐԵԱԼ ՎԵՀԱՇՆՈՐԸ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

ՅՈՐԴԱՆԻ Գարեգին Սրբազան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթո-
ռին Կաթողիկոս ընտրուեցաւ Մայիս 10, 1943-ին: Այս կերպով՝
ան դահակալը կը դառնայ Վկայաւորի եւ Շնորհալիի Աթոռին,
որուն վերակազմութեան եւ զօրացման կարեւոր գործը իրեն կը
վիճակի, իրեւն ազգին ամէնէն արժէքաւոր եւ արժանաւոր եկե-
ղեցականներէն մէկը: Արդէն երջանկայիշատակ Սահակ Բ. եւ
Բարդէն Ա. կաթողիկոսներու ձեռքով սկսաւ այդ վերակազմու-
թիւնը, զոր Յորեկար Սրբազանը կը բաղձայ զնեւ հաստատուն
հիման վրայ:

Վստահարար՝ ազգային բնազդն է որ կը խօսի այս ընտրու-
թեան մէջ: Նահատակներու Յուշարձանին մօտիկ, Արարայի գիւ-
ցադուններուն յուշերով թաթաղուն գործունէութեան այդ նոր
դաշտը Կիլիկիոյ նորընտիր Կաթողիկոսին պիտի տայ հասուն տա-
րիքի նոր կորով մը, որով ան ալ իր կարգին՝ զինքը պաշտող իր
բանաւոր հօտին պիտի տայ գթասիրտ հովուապետի իր մականին
ոյժը, եւ մախաղին բովանդակ պարէնը — միտքին լոյսը, շըր-
թունքներուն մեղրածորան խօսքն ու խրախոյսը, գրիչին շնորհքն
ու շողերը, որոնցմով Անթիլիասի Դպրեվանքին մէջ պիտի աճին
եւ ուճանան ատօք հասկեր, սնուցանելու համար հայ ապագայ
եկեղեցիին ու եկեղեցականութեան կեանքը:

Ինչպէս տեսանք՝ առանց այս շնորհաբեր ընտրութեան ալ՝ Յորելեար Սրբաղանը վարած բարձրագոյն պաշտօններով եւ մատուցած թանկագին ծառայութիւններով պիտի մնար եղական դէմք մը հայ բարձրաստիճան հոգեւորականութեան մէջ։ Սակայն, ինչպէս Նորին Սրբաղնութիւնը նուիրուածօրէն կ'ընդունի եւ կը յայտարարէ, Ժողովուրդին ձայնը եւ Աստուածային կամքը կը հրաւիրեն զինքը դերադանցապէս վսեմ այս պարտականութեան կատարման։

Յորելեար Սրբաղանը բարեկամի մը հետ խօսակցութեան մը առթիւ այսպէս արտայայտուած է. «Ամերիկա դալէս քիչ յետոյ երբ մահացու ախտով մը Պոսթոնի հիւանդանոցին մէջ կը տառապէի, ջերմադինս աղօթեցի Տիրոջ որ հինգ տարի եւս կեանք պարգեւէ ինծի աշխատութիւններս ամբողջացնելու համար։ Աստուած կատարեց խնդրուածքս։ Եթէ գիտնայի որ Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրուիմ՝ աւելի տարիներ կը խնդրէի Նրանից։»

Եւ այսօր՝ սի'րտ առէք, սիրեցեալ Սրբաղան Յորելեար, հաղարար բերաններ կը մաղթեն քաջառողջ արեւշատութիւն Ձեզի, իրենց սիրելի Հօր եւ Հայրապետին։

Սակաւաթիւ հայ եկեղեցականներ արժանացած են Յորելեանի։ Ամերիկայի Երեսփոխանական Ժողովը՝ որոշելով տօնել մեր սիրեցեալ Առաջնորդ Բարձրաշնորհ Տ. Գարեգին Ս. Արքեպիսկոպոս Յովսէփեանի ծննդեան՝ աղամանդեայ, քահանայութեան եւ դրական գործունէութեան՝ ոսկեայ եւ եպիսկոպոսութեան՝ արծաթեայ երրեակ Յորելեանները, սիրոյ, յարգանքի եւ գնահատութեան վայելուչ տուրքն է որ կը մատուցանէ անմահանուն եւ տաղանդաւոր Սրբաղան Յորելեարին։

Իսկ Ամերիկահայ դաղութը՝ ի նշան սիրոյ եւ գնահատութեան՝ այս առթիւ, և երբ որ Նորին Բարձր Սրբաղնութիւնը կոչ ընէ՝ պէտք է ամէն կերպով թեւ ու թիկունք կանգնի ընտրեալ Վեհաշնորհ Կաթողիկոսին՝ Անոր յօդուտ Կիլիկիոյ Աթոռին եւ Հանուր Հայութեան մատուցանելիք աղքատէն ծառայութեանց։

Քաջառողջ արեւշատութեան եւ աղքատութիւնը նոր ծառայութեանց ջերմաջերմ եւ բիւր բարեմաղթանք Սրբաղան Յորելեարին։

ՁՕՆ ՅՈՐԲԵԼԻՆԱԿԱՆ

Ա Ռ

ՎԵՀԱՇՆՈՐՀ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ս. ԱՐԳԵՊՍ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԸՆՏՐԵԱԼ ՄԵՄԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

(Մայրամուկ)

Դ. Երողոյն բարւոյն զերազանց շնորհով զեղազարդարուած
Սուրբ Հայրապետաց հետքերուն հըլու հետեւո՛ղզ անդարձ,
Քահանայութեանդ Յիսնամեակն օրհնեալ, հողեւո՛ր խրախճանք,
Որդիներդ բոլոր ահա տօնելու ցնծմամբ կը փութանք:
Մեծարանքի ե՛րդ կը հնչեցնենք խանդավառօրէն,
Բիւր բարեմաղթանք կը յորդին համակ մեր հողինքէն՝
Թէ Տէրն ամենից տայ Զեղ կեանք երկար Քահանայական՝
Հովուելու Զեր հօտն հողավի՛ն երկնատուր մեծ իմաստութեան:

Ա. յնքա՛ն տարիներ բարձրադոյն ուսմանց հետեւող եղաք՝
Որ իմաստութեան մե՛ղըը պատրաստէք համեղաճաշակ՝
Ուսուցանելու ամէն անոնց որ Զեր ծունկերուն մօտ
Բաղձացին սորվիլ եւ միտքերն իրենց կրթել խընամոտ:
Զեր մեղրածորան բերանը ջամբեց ուսմանց մանանայ՝
Միտքով քաղցածներն յաղեցընելու սնունդով անխնայ:
Ո՛ղ Մեծ Ուսուցչին աշակերտ ուշիմ, Զեր իմաստութեան
Հողով հետեւող հայորդիներ յար աննըւաղ մընան:

Բ. արուեստէն միշտ ուսումնասիրող Բարւոյն, Գեղեցկին,
Գեղարուեստներու սիրով սնանեցաւ Զեր ազնիւ հողին.
Համաշխարհային արուեստներու հետ՝ Արուեստն Հայկական
Զեզ խանդավառեց իր զաղանիքներով անձանօթ ա՛յ յնքան:
Հայ զբոսդիրներ, մանրանկարներ նոր լեզու առին
Պատմելու իրենց յղացքը յատուկ, արուեստը նրբին.
Նոր էջ մը բացիք, Հայ զեղարուեստի էջ մը պանծալի
Մեզ սիրցընելու Հայուն զեղապաշտ հողի՛ն պաշտելի:

Ե. րկարաչունչ Զեր որոնումներով բանասիրական՝
Հետաքրքրաշարժ նոր ուղիներ մեր առջեւ բացուեցան՝
Ետ տանելու մեզ մինչեւ հին օրերն յաւէ՛տ փառապանծ,

Եւ նոր կեանք տալու մեր հէքեաթունակ ղիւցաղներդութեանց .
Սասմայ Ծոռերուն սարսիչ, սասանիչ Դաւիթն հըրեղէն,
Մըհերը մըթին մեղ նոր վերելքի տենչո՛վ կ'ողողեն :
Արձանաղիւրներ, խաչքար եւ քանդակ կը խօսին կարծեա՛
Պատմական հաղար ղըռաղներ, ղէմքեր բերելով հանդէս :

Գ Իրբերու Գի'րքը, Մատենան երկնախօս, Զեր հանքն անսպտո,
Մեծ ճշմարտութեանց դանձերով անդին՝ շարունակաբար
Զեր քարոզութեանց նիւթ է անհատնում զոր կ'օգտադորձէք,
Մեղ նոր պատգամներ բերելու համար յաւէ'տ թանկարժէք :
Ո՛վ քաջաբարող ձայնն իմաստութեան, խօսէ խոհական,
Որդիքդ հոգեւոր Զեր խորհուրդներուն մշտակարօտ կան :
Հայ Եկեղեցւոյ սրբաղան բեմին ներշնչեա՛լ խօսնակ,
Սիրոյ, միութեան խօսքը հնչեցուր շինիչ, ներդաշնակ :

Ի սկ Զեր վեհ կոչման պըստին աղամանդ՝ Գահանայական
Շընորհն երկնատուր՝ ճակատդ է սըննած վայելուչ ո՛րքան .
Տիրոջ Սեղանին կը սպասաւորէք որ մեղ լիառատ
Տաք Հացը կենաց, Գինին փրկադործ, մաքրո՛ղ անարատ,
Որ մեր հողիներն անցաւորին մէջ անանցին յառած՝
Պայքարը Բարւոյն անվեհերօրէն հանկն կատարած,
Եւ նոր օրհնութեամբ վերանորոգուին վեհերոտ կամբեր :
Գահանայութեանդ Յիսնամեական ըլլայ բիւրե՛ցս օրհնարեր :

Ն ախանձամական անխմանալի կամքն ամենագոր՝
Հայրապետական Աթոռ կոչեց Զեղ, եւ որդիքդ այսօր
Յըռած աշխարհի մօտ եւ հեռաւոր կողմերը ամէն՝
Նոր Հոյութեապետիդ առաջնորդութեան անձկաւ կը սպասեն :
Շընորհալիի Աթոռին՝ վըրայ շընորհք բերէ նոր՝
Գահակալութեանդ ղէպքը պատմական, երկնայի՛ն շընորհ :
Ո՛վ երանելի սուրբ Հայրապետաց յաջո՛րդ պատուական,
Տէրը կեա՛նք տայ Զեղ, մեր մեծ Յորելեա՛ր, մեր Հա՛յր ՅՈՒՍԷՓԵԱՆ :

Որդիական խորին յարգանքօք

Նիւ Եոթփ

ԳԻ. Հ. ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆ ԳԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅՈՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ԲԱՐՁՐՈՇՆՈՐԶ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԱՐՔՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԻ

ARCHBISHOP HOVSEPIAN JUBILEE COMMITTEE

156 Fifth Avenue, New York 10, N. Y.

Յ Ո Ր Ե Լ Ի Ն Ա Կ Ա Ն

ԿԵԴՐ. ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Տ. ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴ. ՍԻՄՈՆԵԱՆ,
Ատենապետ

ՏԻԱՐ ԴՐ. Հ. ԳԱՂՈՒՍՏԵԱՆ,
Ատենադպիր

ՏԻԱՐ Ա. ԿԵՕԼՃԻԻԲԵԱՆ,
Գանձապետ

Տ. ՍԻՈՆ ՎԱՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Տ. ԶԳՕՆ ՎԱՐԴ. Տ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Տ. ՅՈՎՀ. ՔԶ. ԳԱՂՈՒԳՃԵԱՆ

Տ. ՎԱՀԱՆ ՔԶ. ՃԷԼԱԼԵԱՆ

Տ. ԽՈՐԷՆ ՔԶ. ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

ՏԻԱՐ ԱՐՄԷՆ ԲՈՅԻԿԵԱՆ

ՏՈՒԹ. ՅՈՎՀ. ԾՈՎԻԿԵԱՆ

ՏԻԱՐ Հ. ՀԱՊԷՇԵԱՆ

ՏԻԱՐ Յ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

ՏԻԱՐ Տ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

ՏԻԱՐ Տ. ՍՄԱՐԵԱՆ

ՏԻԱՐ Օ. ՍԻՆԱՆԵԱՆ

ՏՈՒԹ. Կ. ՓԱՅԷԼԵԱՆ

ՊԱՏՈՒԱԿԱԼ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

ՏԻԱՐ Յ. ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ՏԿՆ. Մ. ԱՐԱԳԵԱՆ

ՏԻԱՐ ՅՈՎՀ. ԱՌԱԳԵԱՆ

ՏԿՆ. Ա. ԴՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՏԿՆ. Զ. ԳԱԼԷՄԲԵԱՐԵԱՆ

ՏԻԱՐ Լ. ԶԷՆԵԱՆ

ՏԿՆ. Վ. ԷՔՍԷՐՃԵԱՆ

ՏԻԱՐ Մ. Յ. ԹՐԻԵԱԲԵԱՆ

ՏԿՆ. ՍՈՖԻ ԹՈՎՄԱՍԵԱՆ

ՏԿՆ. Ս. ԻՍՊԷՆՃԵԱՆ

ՏԻԱՐ Դ. ԽԱՆԱՄԻՐԵԱՆ

ՏԻԱՐ Ս. ԽԱՅԱՏՈՐԵԱՆ

ՏԿՆ. Մ. ԽՕՃԱՍԱՐԵԱՆ

ՏՈՒԹ. Ե. ՀԵՐԵԱՆ

ՏԿՆ. Ա. ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

ՏԻԱՐ Բ. ՆՈՒՐԻԿԵԱՆ

ՏԻԱՐ Ս. ՇԱՀԷՆ

ՏԿՆ. Ս. ՈՒՐԵԱՆ

ՏԻԱՐ Ճ. ՉԱՆԳԱԼԵԱՆ

ՏԿՆ. Դ. ՊԱԼԱԳԵԱՆ

ՏԻԱՐ Մ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՏԻԱՐ Ա. ՏԱՐՍՈՆ

ՏՈՒԹ. ԱԻԵՏԻՍ ՔԷՅ

ՏԻԱՐ Վ. ՔԻՐԻՐՃԵԱՆ

Նորին Բարձր Սրբազնութիւն Առաջնորդ Հօր Յորեկանի տօնակատարութեանց համար, տեղական Հոգեւոր Հովիւներու, Երեսփոխաններու, Պատուարժան Հոգաբարձութեանց եւ յարմար դատուած ծանօթ անձնաւորութեանց մասնակցութեամբ, Յորեկանական Յանձնաժողովներ կազմուած են հետեւեալ քեմբրու մէջ, որոնց անունները՝ Տօնակատարութեանց ժամանակացոյցի կարգաւ՝ են, Շիգակօ, Տիքրոյք, Ուսքըր, Փրովիտէնս, Լորէնս, Լովէլ, Նորք եւ Ուէսք Ֆիլատելֆիա, Պոսթոն, Ուօրըրքաուն, Նիւ Պրիքըն, Փէքըրսըն, Եունիւն Սիքի, Պրինսիփոք, Ուաշինկթըն եւ Րիչմընտ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Կոչնակ Տպարան, Նիւ Եորք

1943

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0339340

12.

712

1936

